

Sjette norsk kvinnehistorie, 2014
Randi Robertson

Urolige historie:

2

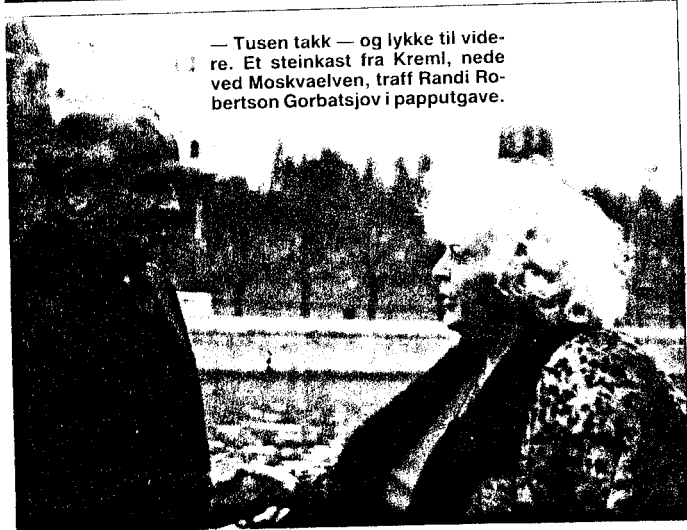
Datteren er begravet på ukjent sted i Ukraina. Men utenfor det en gang så beryktede KGB-senteret står minnesmerket over Stalins ofre. Her kan Randi endelig få gråte.

Fra 1945 til 1953 satt Randi Robertson (68) i sovjetisk fangenskap. Sammen med andre ulykkelige ble hun transportert fra fangeleir til fangeleir over de veldige sovjetiske landområdene. Siste stasjon var Sibir – et iskaldt, umenneskelig mareritt hvor de fleste døde – eller ble drept. Randi overlevde.

I dag – 40 år senere – reiser Randi tilbake til Moskva. For å minnes sine tapre medfanger. For å gråte ved sin datters grav...

— Jeg hadde så store drømmer en gang, sier Randi Robertson. — Men om jeg ikke fikk noe lykkelig liv, ble det i alle fall interessant nok...

— Tusen takk — og lykke til videre. Et steinkast fra Kreml, nede ved Moskvaelven, traff Randi Robertson Gorbatsjov i papputgave.

Sibirfangenen Randi Robertson 108302

— Endelig jeg gråte min dattes grav

Horisonten er gyllenrød og skydekket under oss hullet. De glitrende lysene fra Moskva kommer nærmere og nærmere etter som flyet vårt går ned for landing.
 Randi Robertson fra Tønsberg er på vei tilbake til fortiden. Til en grå, uanselig stein som ligger utenfor det tidligere KGB-senteret. I hjertet av det som en gang var Stalins hovedstad. Steinen er minnesmerket over de tusener på tusener som døde i sovjetiske arbeidsleirer. Randi kunne vært en av dem.
 Hun var 22 år, nyforlovet og gra-

vid fredsvåren 1945. Men hun befant seg på gal side — i Tyskland. Og kjæresten hennes var østerriker. Randi ble tatt til fange av russiske soldater. Uten lov og rett ble hun idømt ti års straffarbeid i Sovjetunionen. For kontrarevolusjonær virksomhet.

I en arbeidsleir i Kiev, Ukraina, fødte hun datteren Laïla. Åtte måneder gammel døde barnet av underernæring.

Fangevokterne tok Laïla med seg. La henne i en altfor stor voksenkiste. Og begravde henne utenfor leiren.

en lange turen tilbake til Moskva:

kan ved rs

I 1953, kort før hun ble satt fri, traff Randi straffangen Raoul. — Han ble min store kjærlighet. Men også ham skulle jeg miste, sier hun.

forferdelig, hang man ved det når det kom til stykket.

Tok vare på babytoyet.

Med Lailas babytøy samlet i små poser under fangeklærne ble Randi lempet inn i en primitiv kuvogn. Sammen med politiske fanger, som henne selv. Og livsfarlige kriminelle. Den iskalde, forsultede turen skulle ta tre uker.

— Jeg husker en gammel dame. Hun stirret på meg med et innskrunpet ansikt, med et blick som var sluknet og uten uttrykk. Den tannløse munnen beveget seg hele tiden. «Jeg har drept mennesker. Jeg dreper gjerne igjen.» vislet hun mellom smale lepper. «Gi meg matposene dine.»

Jeg hadde allerede opplevd å bli slått ned for brødskalder, forteller Randi. — Jeg visste at hun snakket sant.

Men det ble underlig taust blant de kriminelle da de så at «maten» var babytøy. Og jeg fikk være i fred på resten av den transporten.

Fangevoktere var én ting. De kunne være farlige. På en dårlig dag drepte de deg for en bra bevegelse. Men enkelte medfanger var minst like farlige.

Tøft kameratskap.

For å overleve jobbet jeg alt jeg maktet. Jeg fylte arbeidskvoten. Fulgte krav og reglementer. Jeg ble smart og smidig, vokter på meg selv — og på andre. Likevel hadde jeg aldri overlevd hvis jeg ikke hadde vært en god kamerat blant kamerater.

For Randi sto nederst på rangstigen hvor hun kom. Hun var noe så fremmed som norsk. Hun hadde ingen landsmenn å støtte seg til. Det kom heller aldri livstegn fra Norge.

Men hun fikk hjelp fra medfanger. Et fleskestykke, en brødbit var

(Forts. side 76)

NUREPORTASJE

Tekst og
foto:
Anlaug
Sanderød
Samt private
bilder

I MOSKVA

Minnesteinen i Moskva er det nærmeste Randi kan komme noen grav overhodet.

En menneskemaskin.

Den gangen for 45 år siden var jeg hat, svart hat. Blodårene mine var rø. Hjertet mitt en dynamo som pumpet hatet rundt i en arbeidsmaskin. Hvorfor fikk jeg ikke dø sammen med min datter? Jeg var jo død allerede. . .

I løpet av de åtte-årene i fangenskap fraktet Randi byggmaterialer på betongskjelett, balanserte

100 meter over bakken uten sikkerhet. Med en kropp som en blodkake av moskitostikk hamret hun jernbanesviller i brennende sol. Hugget tommer i 40 graders kulde. Sprengte tunneler i fjellet.

Det grusomste var kanskje fangetransportene.

— Noen måneder etter Lailas død skulle jeg deporteres videre innover i landet. Til en leir ved Arkhangelsk lenger nord. En sykesøster sa: «Du er i en bra leir nå, Randi. Reiser du herfra, risikerer du å havne i et større helvete. Kanskje til slutt i Sibir.»

Hun tilbød seg å sette en sprøyte parafin i benet mitt. Det betydde betennelse, kanskje amputasjon. I verste fall koldbrann. Men under enhver omstendighet utsettelse. Det var vanlig at fangene «jukset» på seg skader og sykdommer for å redde livet. Dog med det samme livet som innsats. Men jeg orket ikke være i den leiren hvor jeg hadde mistet datteren min. Jeg hadde en sentimentalitet jeg såvissst ikke hadde råd til. Det skulle jeg tidsnok få erfare. Dessuten, sier Randi med et lite smil, — var jeg nok redd for koldbrann likevel. Om livet var

Endelig kan jeg . . .*(Forts. fra side 31)*

med på å holde liv i henne. Den magre matrasjonen ellers var hverken til å leve eller dø av. Og slett ikke til å jobbe hardt på.

— De dårlige kameratene, derimot, kunne bli drept. Slått i hjel. Druknet i latrinen. Det var beinhard justis fangene imellom. Samtidig var det en underlig form for rettferdighet på det beste: Det var en for alle og alle for en. I alle fall i det laget du hørte hjemme.

Skjorbuk og bloddoping.

Kosten var elendig, som sagt. Sulten forferdelig. Og skjorbuk var en vanlig lidelse.

I enkelte leirer ble det laget vitaminbrygg av gjæret deig til oss. Andre steder måtte vi selv være oppfinnsomme, lete frem friske granskudd og plantevekster om våren, skrape kvaen av trærne og tygge på den. Likevel var vi kronisk underernærte. Noen ganger ble vi dopet med vårt eget blod. Det ble tappet blod fra høyre lår og satt inn i venstre. Det skulle gi oss nye krefter.

Vi hadde hverken bind, toalett-papir eller skikkelig undertøy. Men den som hadde en synål, var rik. Vi dro vatten ut av fangejakkene og snodde den til tråder.

Skulle vi være fine, sminket vi oss med kalken fra veggene og brukte vedkull rundt øynene.

Fangene fikk dessuten utdelt lusekammer for å holde det vrimlende småkrypene i sjakk. De kvinnene som ikke greide det, fikk barbert bort alt kroppshåret når det var vask, hver tredje uke omtrent.

Men å komme ut fra badet ribbet som en kylling ble for mye for enkelte. Det var samtidig å ribbe oss for vår siste rest av identitet og verdighet. Mange som hadde tålt sult og sykdom og smerte i lange tider, tok livet av seg etter en lusebarbering . . .

Kjærlighet og fangenskap.

Jeg ble tøff. Jeg ble en maskin, som sagt, med et kløktig instinkt for å overleve. Behovet for kjærlighet, nærhet og kroppskontakt levde kanskje langt inne i meg likevel. Men på et forbudt, bortgjemt sted med syv segl, sier Randi.

Så hadde heller ikke kjærligheten rare mulighetene i en fangeleir. Mennesker som ble glad i hverandre — ofte var de av samme kjønn — ble atskilt. Kvinner som ble gravide, fikk aldri beholde barna sine. De ble satt bort til en uviss fremtid.

Likevel ble det handlet og vandret. Det var en skarpe «kjærlighetsmarked» for dem som hadde råd.

— Tundragrevene ble de kalt. De var fanger, menn med kriminell bakgrunn som hadde jobbet seg til en posisjon i leiren. De bodde, spiste og levde bedre enn oss andre og hadde følgelig mer makt. De valgte seg også ut de kvinnene de ville ha. Og jeg var et ettertraktet bytte. Jeg var ung. Jeg var fortsatt vakker, forteller Randi.

En av «grevene» la sin elsk på meg. Pavlo het han, en tidligere sirkusartist som var anklaget for mord. Under andre omstendigheter kunne jeg kanskje ha blitt tiltrukket av ham. Men tanken på den lille datteren jeg allerede hadde mistet, var nok til å mobilisere all motstand.

Da Pavlo skulle ha henne ned på sengen i «luksusbrakka» si, tok Randi en øse kaldt vann og helte over den teppebelagte herligheten. — Jeg slapp unna. De andre jentene syntes jeg var gal; jeg hadde jo latt anledningen til varme og vodka gå fra meg samtidig. Og hva slags konsekvenser ville den egenrådige oppførselen min få? undret de.

Kort tid etter ble Randi sendt videre. Til Irkutsk i Sibir. Det var midtvinters — helt i slutten av 1948.

Randi regnet med at uansett hvor lenge hun ble der, ville det bli den siste holdeplassen likevel.

En vemodig skjønnhet.

Det ble fire år i flere forskjellige leirer.

— Merkelig nok; noen av minnene mine derfra er forunderlig vakre og vemodige, sier Randi.

Et av minnene heter Stjerna, en kraftig, raggete arbeidshest som Randi hadde ansvaret for da hun var kusk ute i skogene. Og selv om det var iskaldt å kjøre tømmer i 50 graders kulde, var det likevel en av de makeligste jobbene Randi hadde i Sibir-perioden.

— Tømmerlassene var tunge, og veiene kunne være ufremkommelige. Jeg ser ennå for meg den brede ryggen til Stjerna når jeg slår med seløyet. Et lite smell i luften var nok. På øyeblikket la hun i vei med alt hun eide av muskelpotensial. Men hesten visste nok like godt som jeg at dagskvoten måtte fylles, hvis det ikke skulle vanke straff og hardere slag.

— Hadde hun vært flink, stakk jeg en neve havregryn borti den bløte mulen hennes. Hester var også individer, med krav på ekstra-rasjon...

Nettene rundt de flammende leirbålene, hvor fangene krøp tett sammen rundt varmen. Lysrefleksene i den hvite snøen. Og de langtrukne hylene fra ulvene som ikke våget seg inn i lysstrålene våre. Det kunne vært flotte kulisser til en film. Et drømmemotiv for en kunstmaler. *Det* har jeg tenkt i ettertid, sier Randi med et lite smil.

Men våren var den fineste årsti-

den, da snøen smeltet og et vell av skogblomster kledde markene mellom granstammene. Denne tiden ga Randi en særegen frihetsfølelse midt i trelldom og fangenskap.

Dødslengsel.

Jeg var blitt dømt til ti års straffarbeid. Men jeg hadde ingen illusjoner om å bli fri noen gang. Altfor ofte hadde jeg opplevd at fangene ble skutt dager før frifinnelsen. De ble beordret over på forbudt område av vaktene. Deretter skutt i ryggen. Dette ble rapportert som «skutt under fluktforsøk», sier den hvithårede kvinnen foran meg.

Dette ble også en måte å ta sitt eget liv på for de fangene som ikke orket mer slavearbeid, som ville forkorte sine lidelser. De slapp hva de hadde i hendene og la på sprang ut i skuddlinjen. Noen ganger fikk de en kule mellom skulderbladene. Andre ganger ikke.

Det var våren 1953. I den beryktede leir 270 i Sibir i Teichet-distriktet. Josef Stalin var død kort tid i forveien. Det gikk rykter om amnesti — frifinnelse for et ukjent antall fanger.

— Jeg hadde sterke humørsvingninger denne våren. Veien mellom håp og svart fortvilelse var uhyggelig kort. En dag tenkte jeg: Men *du* blir aldri fri, Randi. Døden er nok den eneste friheten som venter på deg.

Det var min tur til å springe i døden. Vakten ropte «stopp, stopp». Jeg sprang som i feber. Vakten la på sprang og tok meg igjen. Det var en ung, rødkinnet gutt, med kvasst blick og sammenbitte kjever. Han beordret meg tilbake i rekkene. Der og da følte jeg ingen taknemlighet for skuddet som ikke kom.

Kort tid etter fikk Randi beskjed om at hun hadde fått amnesti.

Også Raoul skulle jeg miste.

Den 16. juni 1953 forlot Randi Sibir. Neste stopp var en samleir i Rybinsk, 25 mil utenfor Moskva.

— Det tok lang tid før jeg fattet at jeg snart var en fri kvinne. I de tre neste månedene ventet jeg hele tiden på en motmelding.

Men det ble tre spesielle måneder likevel.

— Vi slapp å arbeide. Oppgaven var var å spise, hvile, ha det godt. Sovjetstaten ville ikke vise utmagrede straffanger frem for den frie verden.

I Rybinsk var det også mange mannlige fanger. Blant dem var Raoul, en høy, flott finne. Han forelsket seg dypt i Randi. Og hun i ham.

— Til å begynne med var jeg skeptisk til alt som het kjærlighet. Men Raoul smeltet isen min. Og den smeltet fort. Da jeg dro fra Moskva hjem til Norge, hadde vi bestemt oss for å gifte oss. Men han ble holdt tilbake, sier Randi med

(Forts. side 93)

Endelig kan jeg . . .*(Forts. fra side 77)*

vemod skrevet over ansiktet, — og sendt til en ny fangeleir. Ingen visste når og om han ville komme ut.

Da Raoul vendte tilbake til friheten tre år senere, var Randi gift og mor til en liten gutt. Hun hadde startet på veien tilbake til et normalt liv.

— Den veien går jeg fortsatt, sier hun. — Og jeg vet at jeg aldri kommer frem. Fundamentet mitt er slått med påler ned i det landet som en gang het Sovjetunionen. Ingen vårflom kan vaske bort fortiden og alt jeg har vært igjennom. Dessuten er jeg alene om min spesielle skjebne. Ingen er heller i stand til å forstå, sier Randi Robertson.

Men i det nye Moskva — foran en grå minnestein prydet med blomster, omkranset av lys — gråter hun. For datteren og fangevennene sine som hun har savnet resten av sitt liv. ★ ★ ★